

Covenant & Conversation

Jonathan Sacks
THE RABBI SACKS LEGACY

RABI LORD JONATHAN SACKS'IN ÖĞRETİ VE YAZILARINDAN

Ailesi'ne teşekkürlerimizle. “R. Chaim Schimmel’in Tora’sını, onunla ilk karşılaştığım zamandan beri severim. Sadece yüzeysel gerçeğe değil, altta yatan daha derin gerçeğe olan bağlantısıyla da ilgilenmeye gayret eder. 60 yıldır kendisine eşlik eden olağanüstü eşi Anna’yla birlikte, aile, cemaat ve Tora sevgisine adanmış bir yaşam inşa ettiler. Ortaya koydukları örnek yaşamla beni fazlasıyla etkilemiş müstesna bir çift.” – Rabi Sacks

Devarim

Kazançlar ve Peygamberler

Tüm dini metinler içinde Yeşayau kitabının ilk bölümünden daha ateşli olan pasajların sayısı pek azdır. Bu bölüm, Yahudi yılının en kederli günü olan Tişa BeAv’dan önceki Şabat’a adını veren *Hazon*, yani “vizyon” olarak bilinir. Burada kaliteli edebiyattan çok daha fazlası vardır. Yeşayau peygamberliğe dair en büyük hakikatlerden birini ifade etmektedir: Bir toplum, dürüstlük ve adalet olmadan yeşeremez. Çağımız için bundan daha güncel bir mesaj olamazdı.

Talmud (Şabat 31a), bu yaşamdan ayrılıp Gelecek Dünya’nın kapılarına varacağımız zaman bize sorulacak olan ilk sorunun, geleneksel bir dindarlık sorusu (“Tora öğrenmek için sabit vakitler ayırdın mı?”) olmayacağını belirtir. Bu soru daha sonra gelecektir, ama en başta sorulacak olan soru “İş ilişkilerinde dürüst [*be-emunah*] davrandın mı?” olacaktır. Hep Hahamlarımızın bundan nasıl emin olabildiklerini merak ederdim. Ne de olsa ölüm “hiçbir yolcunun geri dönmediği o keşfedilmemiş diyar”dır.¹ Cevap, bana öyle geliyor ki, Yeşayau’daki şu sözlerde yer almaktadır:

Sadık şehir nasıl da bir fahişeye dönüştü! [Bir zamanlar] adaletle dolu [şehrim] – dürüstlük barınırdı orada. Ama şimdi – katiller! Gümüşün cürufa dönüştü, şarabın su katılmış [halde]. Yöneticilerin yoldan çıkmışlar ve hırsızların ahbabları [haline gelmişler]. Hepsi rüşvet seviyor ve kayırmalar peşinde [koşuyor]. Yetimin davasını savunmazlar, dulun mücadelesi onların önüne gelmez. (*Yeşayau 1:21-23*)

Yeruşalayim’in kaderi, geleneksel dini başarısızlık nedeniyle değil, halkın dürüst davranmaktan geri kalması yüzünden mühürlenmiştir. Kendilerine yüksek kazanç getiren, ama tespiti zor olan hileli ticari uygulamalarla iştigal ediyorlardı. Örneğin gümüşü metal atıklarıyla karıştırıyorlar, şarabı suyla seyreltiyorlardı. İnsanlar, başkalarının bundan kayba uğrayacakları veya acı çekecekleri gerçeğine kayıtsız halde, kazançlarını maksimize etme peşindeydiler. Siyasi sistem de yozlaşmıştı. Siyasetçiler mevki ve nüfuzlarını kişisel çıkarları için kullanıyorlardı. İnsanlar bunu biliyorlardı veya en azından bundan şüpheleniyorlardı – zaten Yeşayau halka hâlihazırda biliyor olmadıkları bir şeyi anlattığını öne sürüyor değildir; dinleyicilerini şaşırtmayı beklememektedir. Halkın, liderlerinden daha yüksek bir standardı beklemeyecek duruma gelmiş olmasının ta kendisi, ahlaki gerilemenin bir işaretiydi.

Asıl tehlike budur, demektir Yeşayau: Bu yaygın sahtekârlık ve yolsuzluk, toplumun ahlakını bozar, insanları alaycı hale getirir, zengin ve güçlü ile fakir ve güçsüz arasında ayrılıklar yaratır, toplumun dokusunu aşındırır ve insanların, herkes kişisel çıkar peşinde koşarken kendilerinin neden ortak iyilik uğruna fedakârlık yapmaları gerektiğini sorgulamalarına yol açar.

Bu durumdaki bir ulus hastadır ve henüz başlangıç aşamasında olsa da bir çöküş sürecine girmiştir. Yeşayau’nun yalın bir güç ve sarsıcı bir açıklıkla gördüğü ve dile getirdiği şey budur: Bazen (örgütlü) din, çözüm değil, başlı başına sorunun bir parçasıdır. Tek tanrılı bir ulus için bile, sihirli düşünceye kaymak –

¹ Hamlet, Perde 3, Sahne 1.

yani sık sık Tapınağa gitmek, *korban* sunmak ve gösterişli bir dindarlık sergilemek suretiyle kendi günahlarımızı ya da toplumun günahlarını telafi edebileceğimize inanmak – her zaman cazip olmuştur. Yeşayau, Tanrı'yi bundan daha çok öfkeliendiren pek az şey olduğunu ima etmektedir:

“Bolca [yaptığınız *korban*] kesimlerinize Benim ne [ihtiyacım var]!”, diyor A-Şem... Huzurumda görünmeye geldiğinizde, elinizden bunu – gelip Avlularıma ayak basmanızı – kim rica etti?! Artık değersiz *Minha-korban*ları getirmeyi kesin. İğrenç bir dumandır o Benim için... Sizin kötü toplantılarınıza tahammül edemeyeceğim. *Roş-Hodeş*lerinizden ve bayramlarınızdan nefret etti Ruhum; Benim için birer külfet halini aldı, taşımaktan yoruldum. Elinizi [dua etmek üzere] açacağınız zaman Gözlerimi sizden kaçıracağım. Dualarınızı arttırsanız bile dinlemeyeceğim.” (Yeşayau 1:11-15)

Yozlaşmış insanlar yalnızca başkalarını kandırabileceklerine inanmakla kalmaz, Tanrı'yi da kandırabileceklerine inanırlar. İş âleminde, finans dünyasında, ticaretle ve siyasette ahlaki standartlar düşmeye başladığı zaman, insanları bir tür kolektif çılgınlık ele geçirir – Hahamlarımız, “*adam baul al mamono*”, yani kabaca çevirisiyle “para bizi çılgınca şeyler yapmaya iter” demişlerdir – ve insanlar büyüü bir hayat yaşadıklarına, şansın yanlarında olduğuna, ne başarısız olacaklarına ne de yakalanacaklarına inanmaya başlarlar. Hatta tüm bunlara göz yumması için Tanrı'ya bile rüşvet verebileceklerini zannederler. Sonunda her şey yerle bir olur ve en çok acı çekenler, genellikle bu acıyı en az hak edenlerdir.

Yeşayau, peygamber sıfatıyla bir mesaj vermektedir; ancak bu noktanın günümüz ekonomisi ve siyaseti için de etkileri vardır ve bunu seküler terimlerle bile ifade etmek mümkündür. Piyasa ekonomisi ahlaki bir girişimdir ve öyle olmalıdır. Ahlakı resimden çıkarırsanız, piyasa ekonomisi sonunda başarısızlığa uğrayacaktır.

Bir aralar, serbest ticaretin peygamberi Adam Smith'in yazılarını üstünkörü okuyanlar arasında, piyasa ekonomisinin ahlaka hiç bağlı olmadığı yönünde bir inanış vardı:

“Bizler akşam yemeğimizi, kasabın, biracının veya fırıncının hayırseverliğinden değil, kendi çıkarlarını gözetmelerinden bekleriz.”

Bu inanışa göre, Smith'in, neredeyse mistik bir şekilde, “görünmez bir el” olarak adlandırdığı şeyle, kişisel çıkarı ortak faydaya dönüştüren, sistemin dâhiyane niteliği idi. Ahlak, sistemin bir parçası değildi. Gereksizdi.

Bu, ahlaki aslında çok ciddiye alan² Adam Smith'in sözleri hakkında yanlış bir yorumdu. Ancak bu aynı zamanda ekonomi hakkında da yanlış bir yorumdu. Bu durum, iki asır sonrasında, Oyun Teorisi'nde Mahkûm İkilemi olarak bilinen bir paradoksle açıklığa kavuşmuştur. Çok fazla ayrıntıya girmeden, Mahkûm İkilemi iki kişinin tutuklanıp ayrı ayrı sorgulandığı bir senaryo öneriyordu. Sessiz kalma, itiraf etme veya diğerini suçlama seçenekleri vardı. Kararlarının sonucu diğer kişinin ne yaptığına bağlı olacaktı, ancak bunu önceden kestirmeleri mümkün değildi. Böyle bir durumda, her iki kişi de kendi çıkarları doğrultusunda rasyonel bir şekilde hareket ederse, her ikisi için de kötü olacak bir sonuç üreteceklerini göstermek mümkündür. Bu, piyasa ekonomisinin temel ön kabulünü, yani kişisel çıkar peşinde koşmanın ortak iyiliğe hizmet ettiği varsayımını çürütüyor gibi görünmektedir.

Mahkûm İkileminin olumsuz sonuçlarından ancak iki kişi kendilerini tekrar tekrar aynı durumda bulursa kaçınılabılır. Nihayet birbirlerine ve kendi kendilerine zarar verdiklerini fark ederler. İş birliği yapmayı öğrenirler ve bunu ancak birbirlerine güvendiklerinde yapabilirler ki o da ancak karşı taraf bu güveni dürüst ve namuslu bir şekilde davranarak kazandığı takdirde mümkündür.

Başka bir deyişle, *piyasa ekonomisi, piyasa tarafından üretilmeyen ama piyasanın kendisi tarafından baltalanabilen ahlaki erdemlere dayanır*. Çünkü eğer piyasa kazanç peşindeyse ve biz başkalarının zararına kazanç elde edebiliyorsak, kâr peşinde koşmak önce şaibeli uygulamalara (“Gümüşün cürufa dönüştü, şarabın su katılmış [halde]”), sonra güvenin sarsılmasına ve en sonunda da piyasanın çöküşüne yol açacaktır.

Bunun klasik bir örneği 2008'deki mali krizden sonra yaşanmıştı. Bankalar on yıl boyunca şaibeli uygulamalara başvurmuşlardı.

² Bu, Adam Smith'in *The Theory of Moral Sentiments* [Ahlaki Duygular Kuramı] adlı kitabının

tonundan ve dile getirdiği endişelerden açıkça anlaşılmaktadır.

Bunlar arasında özellikle düşük faizli ipotekler ve bankacıların bile tam olarak anlamadıklarını itiraf ettikleri karmaşık finansal araçlar aracılığıyla risklerin menkul kıymetleştirilmesi gibi şeyler vardı. Warren Buffett'ın 2002'de düşük faizli ipoteklerin "kitlesel mali yıkım araçları" olduğu yönündeki uyarısına rağmen, bankalar bu tür ipotekleri onaylamaya devam ettiler. Sonuç kriz oldu. Ancak bunu takip eden ekonomik buhranın/durgunluğun kaynağı bu değildi. Asıl sebep bankaların artık birbirlerine güvenmiyor olmalarıydı. Kredi artık serbestçe bulunamıyordu ve ekonominin durma noktasına geldiği ülkeler birbirini kovalıyordu.

Hem Yeşayau hem de Hahamlarımız tarafından kullanılan anahtar kelime, dürüstlük, sadakat ve güven anlamına gelen *emuna*'dır. Yeşayau, *Aftara*'mızda iki kez *kirya neemana*, yani "sadık şehir" ifadesini kullanmaktadır. Hahamlarımızın Gelecek Dünya'da bize "İş ilişkilerinde dürüst (veya güvenilir) [*be-emuna*] davrandın mı?" diye sorulacağını söylemelerinin nedeni budur.

Piyasa ekonomisi güvene dayanır. Güven olmazsa ve sözleşmelere, avukatlara, düzenlemelere ve denetim otoritelerine bel bağlanırsa, kuralları çiğnemeye çalışanların yaratıcı zekâsı, onları uygulamakla görevli olanları her zaman aştığı için daha fazla skandal, çöküş ve batma yaşanır. Güvenilebilecek tek düzenleyici otorite, vicdandır. Tanrı'nın insanın kalbindeki Sesi, yanlış olduğunu bildiğimiz, ama cezasız kalabileceğimizi düşündüğümüz şeyleri yapmamızı önler.

Yeşayau'nun uyarısı, yirmi yedi yüzyıl önce olduğu kadar bugün de güncelliğini korumaktadır. Ahlak eksik olduğunda ve ekonomi ile siyaset yalnızca kişisel çıkarlara göre yönlendirildiğinde, güven sarsılır ve toplum yapısı bozulur. Tüm büyük süper güçler çöküşlerine böyle başlamıştır ve bunun hiçbir istisnası yoktur. Uzun vadede, deliller, peygamberleri takip etmenin, kazanç peşinde koşmaktan daha sağlıklı olduğunu göstermektedir.

Şabat Sofrası İçin Tartışma Soruları

1. Birinin sahtekârlığının bir grubu veya ekibi etkilediği bir zamanı hatırlayabiliyor musunuz? Sonuçta ne oldu?
2. Kimse izlemiyorken, neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar vermenize ne yardımcı olur?
3. Aklınıza güvendiğiniz bir lider geliyor mu? Onu sizin için güvenilir kılan nedir?